

Українське суспільство і конституція: актуальність незворотніх та ефективних змін

Анатолій Ф. Карась

доктор філософських наук, професор

*Ми вже за крок від того стану, коли організовані
сили суспільства можуть знищити ті спонтанні
сили, які здійснюють поступ.*

Фрідріх А. Гаєк

I. Свобода і традиція

Відновлення української державності 18 років тому стало наслідком тривалої спільної боротьби за свободу і право людини й народу вирішувати свою долю самостійно. Свобода, як і рабство, ніколи не приходять самі собою – ті чи інші стани людського існування складаються під впливом певного ґатунку свідомих і несвідомих дій індивідів, покликаних розв'язувати завдання спільного щоденного життя. У нашому цивілізаційному просторі під впливом секулярного просвітницького оптимізму прийнято вважати, що людина народжується вільною, але якісь лихі зовнішні сили підступно її ошукують і перетворюють у раба чи кріпака. Очевидно, таке уявлення про свободу грішить спрощеною легковажністю, з якою сприймаємо природу людини та її розум. Треба взяти до уваги, що людина стала цивілізованою значною мірою всупереч своїм безпосереднім і найближчим бажанням, а її розум також є продуктом конкретного

суспільства і його культури.

Сучасне уявлення про свободу, поширене в українському суспільстві на рівні повсякденності, досить туманне і переважно містифіковане тривалим ідеологічним пануванням платонівської православної і марксистської доктрин.

Від народження людині справді дано багато – вона приходить у світ із здатністю свободи волі, проте не стає від цього автоматично вільною. Поруч з людьми вільними, існують люди несамостійні й невільні; немало і таких, що добровільно приймають залежність, не сповна усвідомлюючи свій стан. Те ж саме можемо сказати і про різні суспільства. Правда, немає народу, який хотів би добровільно прийняти рабство чи покріпачитися.

Джерелом вчинків є людина, але не інертна, а мисляча, яка осягнула природу свого стану і прагне змінити його на кращий – поліпшити саму себе або позбутися гріха. Межа свободи кожного обумовлюється можливостями артикуляції проблем та прийняття якісних спільних рішень у конкретному суспільно-політичному публічному просторі.

Передумовою для прийняття вагомого рішення завжди є мовно-мовленнєва активність індивіда та міра його громадської активності. Усуватися від участі у прийнятті рішення – це усуватися від здійснення вибору і від здійснення власної свободи. Якість прийнятих рішень, а отже і межа свободи людини, залежить від багатьох чинників: серед них – бажання і потреби, але також освіта і знання. Саме знання і, відповідно, інтелектуальна активність людини, відіграє дедалі вагомішу роль у цивілізаційному процесі. Відомий австрійський вчений, лауреат Нобелівської премії 1974 р. в галузі економіки, Фрідріх А. Гаєк наголошував, що «ві правила поведінки служать певному типу суспільного устрою,

але хоча суспільство вважатиме за необхідне впроваджувати певні правила поведінки, щоб захистити себе від краху, але не суспільство із заданою структурою створює для себе відповідні правила, а саме правила, які практикувалися небагатьма, а потім наслідувалися багатьма, створювали суспільний устій певного типу. (...) І оскільки ми завдячуємо устроєм нашого суспільства традиції правил, які ми не дуже добре розуміємо, то весь прогрес повинен ґрунтуватись на традиції. Ми повинні будувати на традиції і можемо лише підправляти її наслідки»¹.

Буває, що розум людини і навіть цілої спільноти перебуває у пастці власної традиції узвичасної у прецедентах прийнятих попередниками рішень з приводу проблем спільної безпеки. Тому дуже важливо розрізнити традицію, що склалася на основі суспільної, (публічної, якщо така є) підтримки приватної свободи людини, від традиції, що склалася на основі чисто адміністративного і політичного патерналізму-клієнталізму.

Оскільки цінність свободи належить до універсальних людських вартостей, то не цілком розумно спиратися лише на так звану національну традицію, коли стоїмо перед проблемами свободи всіх і спільної безпеки. Потрібно розумово вийти за обмеження локальними традиціями життя, адже іноді може виявитися, що ці традиції належать до патріархальних, кріпацьких, колоніальних, імперських, чи навіть малоросійської, про яку знаємо в Україні. Отже, йдеться про прилучення до універсальної традиції підтримки свободи людини; вона існує як традиція громадянського поступу і демократичного самоврядування і носить міжнародний характер. Тому, наприклад, референдум з приводу свободи приватної власності за Сталіна не дав би

такої відповіді, як за Горбачова. Чи це означає, що більшість завжди права?

II. Традиція громадянського поступу, її ціннісне та нормативне втілення

У процесі культурного і громадянського поступу змінюються не тільки можливості, але й наші емоції, бажання і цінності, модифікується розум та інтелект. Усе це загалом впливає на ефективність суспільства і його спроможність забезпечувати людині високі чи низькі стандарти життя та розвитку. Отже, це далеко не другорядне питання: на яких традиціях має розвиватися українська держава, щоб бути ефективною і сприятливою для людського зростання? Своєю чергою, взаємини, стосунки і відносини між людьми «формуються під впливом переконань-цінностей, що відповідають усталеним потребам і уявленням про справедливість»². У книжці, яка здобула визнання у світі і нещодавно втретє перевиданій в Україні за назвою «До ефективних суспільств. Дороговкази в майбутнє», Богдан Гаврилишин обґрунтував концепцію, що основною детермінантою суспільної ефективності виступає суспільний лад, або устрій.

Суспільний лад включає в себе три елементи: цінності, політичне правління та економічну систему, які перебувають у тісній взаємодії. Оскільки цінності існують лише через людину та суспільні стосунки, то природно, що вони пронизують собою й політичне правління, та економічну систему.

З огляду на історію, суспільний лад поділяється на два типи (Ф. Гаск): «створений» і «вирощений». Створений лад є

екзогенним, або штучно впорядкованим, він цілком керований як організація життя. Такий тип ладу або порядку греки називали словом «*taxis*», він властивий, наприклад, військовому порядку. До цього ж типу суспільного ладу належать комуністичний і націонал-соціалістичний режими, організовані у ХХ столітті.

Вирощений лад належить до ендогенного чи спонтанного; джерела його походження криються не лише у раціональному розумі людини, але й губляться у соціальній природі людини та природі життя як такого. Це лад, що розгортається еволюційно, самоврядно; у ньому природа, життя і розум перебувають у когерентному зв'язку. Греки називали такий тип устрою «*kosmos*» і позначали ним «правильний порядок у спільноті чи державі».

Обидвом типам суспільного ладу притаманні певні цінності, проте залежно від його змісту істотно відмінним буде сприйняття і тлумачення цінностей свободи, права і законів. Першому типу устрою властива егалітарно-колективістська ціннісна орієнтація з унітарним політичним правлінням та адміністративно-командною системою.

Проголошення в 1991 році суверенності України – далеко не випадкова подія українського поступу, як це іноді намагаються подати недружні до українства політичні групи. Незалежність не «звалилася з неба» і не стала наслідком переляку комуністичної верхівки. За нею стоїть тривала історія українського суспільно-культурного поступу, що складався довкола боротьби за свободу людини, яка перебувала під різними колоніальними режимами. Українська державна незалежність прийшла з багатовікової традиції, що розгорталася як стадії громадського, а пізніше

громадянського поступу. На інституційному рівні самоорганізування життя серед таких стадій потрібно назвати: самоврядність української громади, яка вже від XIV ст. знала норми Магдебурського права; козаччину з її виборюванням прав і вольностей та правилами обрання гетьманів, суддівську практику, що опиралася на Литовські статuti і зберігала незалежність від центральної політичної влади; військовим опором Б. Хмельницького, І. Мазепи, українських січових стрільців; розгортання боротьби за українську культуру і розкріпачення людини у Кирило-Методіївському братстві 1847 року; організацію державного життя після Першої Світової війни; в опорі тоталітарним режимам у 1940-ві та 1960-70 роки й формуванням Гельсінської спілки для захисту прав людини; створенням Товариства української мови та Народного руху у переддень розвалу СРСР.

Не менш вагомим у справі відстоювання вольностей людини і народу є процеси і явища, що характеризують дискурсивно-етичний рівень добору і ствердження цінностей свободи і гідності особи у її приватному і публічному просторах. Це вільнолюбні українська пісня і дума; це класична художня література з ідеєю народного опору, що у творчості Тараса Шевченка переросла у відкритий заклик до повалення деспотичного монархічного режиму і зображення «землі вольної, нової», де поважають громадянські «праведні закони»; це культурний ренесанс 1920-х років і резистанс шістдесятників. Не випадково, ще у 1710 році створюється документ, назва якого починається словами «Договір та встановлення прав і вольностей Війська Запорозького та всього вільного народу ...». Йдеться про відому тепер Конституцію Пилипа Орлика, що визнається у світі як «перша

європейська конституція у модерному значенні». Підстави для такого твердження є вже навіть у тому, що в нормах цього правового акту «вже містилися елементи теорії природного права, а головне — положення теорії поділу влади в організації державного управління за трьома напрямками, які функціонують самостійно, — законодавчий, виконавчий, судовий» (В. Шишкін).

Треба підкреслити, що інституційний і дискурсивно-етичний рівні самоорганізування і самоусвідомлення є нерозривними; вони спільно конституювали соціально-культурну ціннісну основу громадянського поступу як українську традицію прагнення свободи та її здобування. Тому не може бути сумніву, що відновлення державної незалежності 1991 року стало лише політичним втіленням цінностей традиції громадянського поступу. Не можна також нехтувати тим, що громадянський поступ в Україні давався ціною мільйонів і мільйонів людських жертв.

Внаслідок тривалої колоніальної організації суспільного життя у соціально-політичній і культурній дійсності України вкорінилися протилежні за значенням, переважно егалітарно-колективістські інституційні та дискурсивно-етичні цінності. Їхніми носіями були не лише колонізатори, але й автохтони, які облаштовували власну свободу коштом наділених чужою владою привілеїв, посад, майна та політичних преференцій передусім у ділянці застосування російської мови і культури. Як у будь-якій колоніальній дійсності, в Україні небувалого поширення набув патерналістсько-клієнтальний тип стосунків між людьми та відносин між інституціями. Скажімо, не лише службовець і пенсіонер є клієнтами влади чи державного

бюджету, але й бюджети селищної чи міської рад залежать від волі державних чиновників у центрі. Пристосуванство, корупція, запобігання перед владою, глуха байдужість до людини, з одного боку, та недовіра, ворожість, шахрайство і лицемірство, з іншого – стають поширеними нормами суспільних відносин і колоніальної звичаєвості частини населення.

Найбільшу руйнацію українському суспільству принесло комуністичне панування. Керуючись марксистсько-ленінською доктриною, комуністи позбавили українців приватної і громадської власності, чим докорінно знищили українську громаду і смертельно підірвали традицію громадянського поступу. В Україні Голодомор був влаштований з подвійною метою: колективізувати приватного працівника й усунути етно-культурні передумови громадянського поступу, цінності якого були головним джерелом спонтанного й організованого опору зовнішній диктатурі. Людина, яка чудом вижила, регресувала до стану державного підданого: вона була позбавлена приватної власності, могла фізично існувати лише як лояльна до політичного режиму особа, цілковито залежна від державного бюджету, тобто від волі компартійних чиновників.

Таким чином, станом на 1991 рік соціально-культурна дійсність українського суспільства визначалася комплексною дією відразу кількох тенденцій: а) громадянського поступу (зберігався переважно на дискурсивному рівні і лише частково на етичному); б) колоніально-імперського спадку; в) постгеноцидної аномії; г) посткомуністичного патерналізму. На відміну від першої тенденції, усі решта діяли і на дискурсивно-етичному, і на інституційному рівнях.

Проголошення державної незалежності 1991 р., що стало інституційним втіленням тенденції громадянського поступу України, неминуче зіштовхувалося в антагоністичному протистоянні з усіма іншими названими тенденціями. Зрозуміло, що для успішного розгортання національних інститутів, покликаних втілювати цінності громадянського поступу, в основі яких лежить визнання свободи людини і прав громадянина, та для забезпечення суспільної ефективності неминуче треба усунути перешкоди, що зберігалися у контекстах, набутих колоніально-комуністичних практик. На жаль, цього не було зроблено.

Нинішня Україна – це суспільство з інтенцією на масове споживання, властивою для індустріальної стадії розвитку, а не постіндустріальної, з її пріоритетом щодо кінцевої потреби у якісній освіті, медицині, ґрунтовних знаннях і високій кваліфікації працівників, чистому довкіллі тощо.

Уже за умов державної незалежності вагомим кроком громадянського поступу стало прийняття Конституції України 1996 року, яка ствердила принцип верховенства права і демократичні цінності врядування. Водночас вона закріпила за Президентом політично і юридично вагомий повноваження. Безперечно, що прийняття демократичної Конституції було подальшим розгортанням традиції українського громадянського поступу з його інтенцією на цінності свободи людини і громадянина та демократичними принципами поділу і функціонування державної влади.

Пов'язана з масовим обезвласненням посткомуністичної людини проблема, яка потребувала негайного розв'язання на користь суспільства ще у перші роки відновлення незалежності, так і залишалася нерозв'язаною. Підступитися

до неї заважали норми і цінності, які продовжували жити (часто у неформальних взаєминах і стосунках) у контекстах окреслених вище тенденцій.

Як відомо, позбавлена власності людина, йде у найми до держави або до власника. Перебуваючи у цілковитій залежності від влади, публічна поведінка особи не буде такою, як у того, хто здобуває засоби для прожиття не лише власною працею, але й власною справою. На жаль, переважна більшість населення, позбавлена приватної власності станом на 1991 рік, перебуває майже у тому ж стані і в 2009 році. Придбання у власність квартир і навіть автомобілів не розв'язує головної соціально-економічної проблеми – формування середнього класу, як основного джерела приросту державного бюджету та формування активного громадянського суспільства у розвинених країнах. Замість прозорості і справедливої приватизації відбулося нове організоване пограбування й масовий обман населення. Найбільша частина колишньої державної власності опинилася в руках колишньої колоніальної комуністичної та комсомольської партійно-державної номенклатури.

Свобода громадянина сучасної України виявилася переважно декларативною, оскільки його права і свободи не поширилися на його економічний стан. Тому стверджувати, що в Україні існує громадянське суспільство тільки тому, що в ній числиться понад 30000 громадських організацій, – це видавати бажане за дійсне. Ще Джон Локк у XVII столітті обґрунтував, що громадянське суспільство починається з юридичного і практичного забезпечення права людини на свободу приватної власності, джерелом якої має бути її власна вільна праця. Замість справедливого розподілу так званої «народної власності» колоніально-комуністична

номенклатура прибрала її до своїх рук. Нині фактично 100 сімей володіють понад 90 відсотками національного багатства. Головним засобом набуття власності стала влада. Причому до привілеїв, наданих ще советською владою, додалися сотні і сотні нових, виписаних табелем про ранги державних службовців та Законами Верховної Ради. Саме тут прихована причина небаченої корупції, агонії правосуддя, параліч демократичних інститутів. Замість розгортання традиції демократичного самоврядування і посилення інституційної правової сфери в Україні почав утверджуватися кримінально-олігархічний клановий режим з неофеодальною системою цінностей і відповідним суспільним ладом. Тобто, неусунуті антидемократичні тенденції минулого з'єдналися з новою кланово-олігархічною владою-власністю, вступили у фазу реваншу і почали брати гору на рівні партійного будівництва і державної влади. Замість співробітництва гілок влади, яке демонструють національні держави, в Україні визрівало і почало брати гору протистояння, породжене збереженими антагоністичними системами соціально-культурних і політичних цінностей та підкріплене широко трансльованою ідеологією ринкового фундаменталізму.

За цих умов для спонтанного життя, що зумовлюється цінностями свободи індивіда та його суспільними публічними успіхами, залишалось дедалі менше простору. Влада воліла контролювати не лише розподіл майна, власності й ресурсів, але і засоби масової інформації, правосуддя та процеси виборів на всіх рівнях. Це був 2004 рік. Космос суспільного життя почав перетворюватися у «*taxis*» кланово-олігархічного порядку.

III. Потреба інституційних перетворень

Тринадцять років незалежності і відносної свободи, проте, зробили свою справу. Традиція громадянського поступу все ж істотно втілилася в інституційні форми соціального буття і, головне, сформувалися її суспільні, партійні та державно-політичні носії. Інсинуації щодо переобрання президента Л. Кучми на третій термін, у чому безперечно були зацікавлені кримінально-олігархічні клани, призвели до зростання громадянського напруження у суспільстві. Загроза приходу до президентської влади через фальшування виборів у минулому двічі чи тричі судимого прем'єр-міністра викликала спонтанний масовий опір молодого протогромадянського суспільства. Цінності свободи і демократії, що призвели до відновлення державної незалежності у 1991 році, тепер заявили про себе космосом Помаранчевої революції. Це стало свідченням того, що суспільство готове до поглиблення історично набутої тенденції громадянського поступу, прагне радикальних реформ в усіх сферах соціально-культурного і державно-політичного життя. Більше того, постгеноцидна громада виявила подиву гідну відразу до насильства і помсти і повторила чин великого Махатми Ганді. (Треба думати, що, виходячи з тих самих ціннісних мотивів, українська громада не мала б перетворитися у непримиренного суддю над Президентом В. Ющенком за його відмову від помсти над своїми ворогами й опонентами).

Проте сили були нерівні. Напередодні приходу команди Віктора Ющенка до влади опозиційні чинники (фактично антиукраїнські) зуміли взяти реванш через отруєння кандидата у президенти і внесення змін до Конституції.

Наслідком стала фактично майже річна фізична недієздатність новообраного Президента і фатальне розбалансування гілок влади. Підступна зміна конституційних повноважень на користь Верховної Ради, депутати якої обираються за закритими кланово-партійними списками, та ще й в умовах інтегрованого постколоніального, посткомуністичного і постгеноцидного спадку, могла призвести лише до того, до чого і призвела – до неконтрольованої боротьби за владу-власність. Послухаємо спостереження Богдана Гаврилишина, висловлені ним тридцять років тому на основі дослідження влади, що функціонує за типом противаги. Про Україну тоді не йшлося.

Б. Гаврилишин приходить до висновку, що коли основним мотивом опозиції стає прагнення до влади, то поведінка учасників політичного процесу набирає характеру протидії. «Цей процес можна назвати соціально-політичною ентропією. (...) У кінцевому підсумку він стає інституалізованою, законною і навіть добросчесною руйнацією влади... Система перетворюється на політичну біржу, де влада може перейти до тих, хто пропонує найбільшу ціну. Коли опозиція приходить до влади, ролі змінюються, а процес триває. (...) Щоб залишитися при владі, слід підтримувати популярність серед виборців. Подальші дії мотивуються більше бажанням виграти наступні вибори, ніж максимальним суспільним благом. Скорочується відтинок часу на прийняття політичних рішень. Недооцінюються наслідки на далеку перспективу, менше застосування знаходять раціональні заходи і в результаті основні проблеми залишаються нерозв'язаними. У зв'язку з цим дуже красномовною є нинішня нездатність справитися з інфляцією у суспільствах, де популярність – необхідна умова перебування при владі»³. Закрадається

думка, що ініціатори проведеної Конституційної реформи, яка до краю розбалансувала владні повноваження в Україні, також були знайомі з наведеним аналізом, інакше неможливо зрозуміти її сенс.

Таким чином, еволюція українського громадянського поступу, що її в силу історичних обставин очолив Президент В. Ющенко, була підірвана через зменшення президентських повноважень і розбалансування гілок управління. Натомість відбулося посилення повноважень Верховної Ради з її непрозоро обраним складом депутатів, що прийшли до влади з волі вождя-лідера, який представляє партійно-олігархічний клан, а зовсім не програмну політичну партію. Це дозволило заново інституалізувати в нових українських умовах старі колоніально-імперські орієнтири і цінності. Нині діюча Верховна Рада перестала бути представництвом народу, і лише незначна частина її депутатів виражає цінності того громадянського поступу, який призвів до відновлення української суверенної держави. Очевидно, що такий стан речей, закріплений внесеними змінами в Основний документ держави, сприятиме реставрації зовсім не демократичних і не громадянських цінностей.

IV. Від постколоніальної традиції до ефективної держави через нову демократичну Конституцію

Нинішній конституційний стан з обумовленим ним взаємопоборюванням гілок влади – це шлях до новітнього закріпачення кримінально-олігархічним капіталом, а також дорога до неокolonіального суспільного становища. Особливо треба наголосити, що цінності обезвласненого

суспільства спонукають людину, яка ледве виживає за рахунок пенсії чи державної зарплати, до девіантних варіантів прийняття рішень і вибору поведінки. Йдеться про реальну можливість фактично масового підкупу виборців чи впливу на їх рішення маніпулятивними виборчими та інформаційними технологіями. З досвіду попередніх виборчих кампаній знаємо, що рішення особи, кого вибирати, приймалося нерідко під впливом 50 чи 100 гривень або навіть, як у Києві, п'ятикілограмового пакета продуктів. Людина, яка перебуває лише на утриманні держави, поводить себе не цілком так, як людина, яка живе з власного чесного бізнесу. Відомо також, що корисливі мотиви вибору не обов'язково властиві для людини неможливої. Постгеноцидну девіацію мотивів вибору можна спостерігати і серед заможних державних службовців, і серед народних депутатів. У такому колоніальному спадку криється дуже вагома причина того, щоб надати перевагу президентській формі правління перед парламентською: половину населення підкупити значно важче, аніж сотню – другу депутатів.

Отже, дбаючи про ефективний суспільно-політичний лад, не маємо права залишати текст Основного Закону України без принципових змін. Окрім уже вказаних недоліків, що призвели до розбалансування гілок державної влади і свідомо чи несвідомо підірвали кумулятивний ефект традиції українського громадянського поступу, діюча Конституція також далека від досконалості у частині констатації невід'ємних прав та основоположних свобод громадян. Аналіз, проведений Харківськими правозахисниками, показує, що «Конституція України містить у собі неприпустимо велику кількість непрямих обмежень громадянських, політичних та особистих прав і свобод». Про

це зокрема йдеться у висновках Євгена Захарова та Всеволода Речицького. Загалом, «ретельний аналіз, який був проведений експертами Харківської правозахисної групи, не залишає сумнівів, що фактично Українська Конституція в частині прав людини не є взірцем і є нічим іншим, як перекинуванням прав людини (Жан-Франсуа Ревель). Саме тому існує суттєва потреба оновлення Конституції України не лише в частині розподілу повноважень між різними гілками влади, а й в частині закріплення прав і основоположних свобод»⁴.

У зв'язку з вищенаведеним і особливо враховуючи перманентність політичної кризи у державі та наростання конфліктів у системі державного регулювання відносин, треба вітати ініціативу Віктора Ющенка щодо проведення конституційної реформи і винесення на загальнонаціональне обговорення проекту оновленої редакції Конституції. У пояснювальній записці до проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України» зазначено, що метою і завданням оновлення Основного Закону, окрім усунення неузгодженості між гілками влади, є зокрема посилення конституційних гарантій прав і свобод громадянина, розвиток місцевого самоврядування, створення передумов для здійснення судової реформи і реформи правоохоронних органів, встановлення конституційних засад участі України у процесах світової і європейської інтеграції. Пропоновані зміни убезпечують конституційні засади реалізації принципів народного суверенітету і верховенства права, поглиблюють демократичні норми суспільного ладу, а також вносять додаткові регулятивні норми для забезпечення соціальної справедливості і розвитку громадянського суспільства. Набуло розширення конституційне регулювання інститутів безпосередньої демократії.

Важливим є врахування недоліків діючого Основного Закону у частині основоположних свобод: у новій редакції людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються найвищою, а не лише соціальною цінністю, як то зазначено у чинній Конституції.

Надзвичайно актуальними є пропозиції Президента України щодо скасування депутатської недоторкності та встановлення виборів за відкритими списками – це створить умови для прозорого рішення й усвідомленого голосування передусім за реальних кандидатів, а не за лідера партії. Адже Верховна рада України перетворилася на основне джерело корупції, під її прикриттям перебувають депутати – кримінальні злочинці, велика частина депутатів зовсім не бере участі в процедурі прийняття законів – вони відсутні в залі засідань, проте за них голосують інші, фактично займаючись махінаціями, шахрайством та ошуканством виборців. Політична культура, яку демонструють депутати в приміщенні Верховної Ради та на різних «ток-шоу», має вкрай негативний вплив на суспільство і загрожує руйнуванням його громадянської етичної культури. За соціологічними опитуваннями лише 2 відсотки населення висловлюють довіру Верховній Раді. На сьогодні – це є головне гальмо суспільно-політичного й економічного розвитку держави, тому Верховна Рада має бути докорінно змінена, а це можливо лише на основі нового виборчого законодавства. Потрапляємо у зачароване коло – сама себе Верховна Рада, очевидно, не змінить. На такі системні зміни у Президента В. Ющенка була політична воля і, найголовніше, – він запропонував механізм і процедуру демократичних конституційних змін. Тепер, після його програшу на президентських виборах, ситуація ускладнилася: кандидати у

президенти публічно заграють зі складом Верховної Ради і можуть піти на повну співпрацю з нею.

Окрім уже названих важливих змін, у проекті Конституції запропоновано відновити мажоритарну систему для місцевих рад, це дало б змогу голосувати за конкретну людину і повернутися лицем до громади, або, властиво, до традиції самоврядності і громадянського поступу, звільнивши громаду від зайвої опіки держави та з-під впливу фінансово-олігархічного капіталу.

Цілком позитивно сприймається пропозиція перетворення застарілої Верховної Ради на Національні Збори України, які складатимуться з Палати депутатів і Сенату. Це відповідатиме духу і традиції національного державотворення і, головне, розширить сферу народного представництва і демократії у суспільстві.

Винесений півроку тому на всенародне обговорення проект оновленої Конституції поповнився багатьма пропозиціями, уточненнями, доповненнями. Намір був цілком добрий і конструктивний – людям запропоновано публічно з'ясовувати важливі для всіх питання суспільного і державного устою. Це найоптимальніший шлях сучасного демократичного процесу – змінюємо Конституцію і в процесі її обговорення змінюємося самі. Адже надзвичайно важливим є факт залучення народу до публічної дискусії і процедур прийняття суспільно значимих рішень. Це цілком відповідає духові часу, а також показує, чи готові українські політичні еліти до консенсусу між собою, з одного боку, і з народом – з іншого. На жаль, політичні еліти виявилися представниками далеко не громадянської традиції, домагаючись винятково влади-власності, вони поширювали лише політичне протистояння і фактично саботували ініціативу

демократичної трансформації українського суспільства. Це остаточно засвідчило, що в Україні панують політичні сили вчорашнього дня. Отож потрібно шукати вихід із ситуації через звернення до суспільства та незаангажованих владою-власністю громадських організацій і продовжити розпочатий процес конституційних дебатів, які можуть бути підсумовані скликанням народної Конституційної Асамблеї.

Якщо українське суспільство пройде процес загальнонаціонального обговорення і прийняття Основного Закону, то підніметься до нової суспільної і політичної якості, відомої як *деліберативна демократія*. Це реальний шлях до консолідації народу у єдиній політичній нації, що виростає на основі універсальної традиції громадянського поступу.

Вересень 2009 – лютий 2010

Примітки

- ¹ Гаск Фрідріх А. Право, законодавство і свобода. – К.: Аквілон-прес, 2000. – С. 368–369.
- ² Гаврилишин Б. Дороговкази в майбутнє. До ефективніших суспільств. Доповідь Римському клубові / Переклад з англійської. – К.: Наукова Думка, 1990. – С. 12.
- ³ Гаврилишин Б. До ефективних суспільств. Дороговкази в майбутнє. Доповідь Римському Клубові. Вид. 3-тє, допов. – К.: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2009. – С. 51.
- ⁴ Оксана Нестеренко. Харківські правозахисники презентували новий проект Конституції України // <http://www.khpg.org/index.php?id=1243412256>

Джерело: журнал «Універсум», № 1–2 (195–196), 2010.